

“Nederland is geen eiland”

Interview Wim van Anrooij en Jaap
Goedegebuure

En verder

Essay: Een handenwringende God ♦ Cor
van Bree over G.G. Kloeke ♦ Recensie *Heilig
Leiden* door Bonaventura ♦ AKO-jurylid
Christa Fontein ♦ Uit het veld: Neerlandicus
in China ♦ Drie promoties in de Oudere
Letterkunde ♦ Ventiel ♦ Pastiches

JAARGANG 2 (2005) NUMMER 2

NEETVAAL

TIJDSCHRIFT

VOOR LEIDSE

NEERLANDICI

Colofon

Jaargang 2 Nummer 2
November 2005

Metaal

Tijdschrift voor Leidse neerlandici
ISSN 1573-6210

Metaal verschijnt twee keer per jaar.
Het blad wordt verspreid onder
studenten en docenten van de Leidse
opleiding Nederlandse taal en cultuur
en onder de leden van Siegenbeek,
Alumnivereniging Leidse Neerlandici.
Voor andere belangstellenden is een
jaarabonnement (EUR 12,50) beschik-
baar.

Postadres

Opleiding Nederlandse taal en cultuur
Postbus 9515
2300 RA Leiden

E-mail en website

metaal@siegenbeek.nl
www.siegenbeek.nl

Redactie

Rob Counet, Berry Dongelmans,
Caryn 't Hart, Ludo Jongen, Doortje
Marijs, Elise van Walstijn, Ardi Warnar
(eindredactie), Suzanne de Werd
(coördinator), Astrid van Winden

Aan dit nummer werkten mee

Willem Bisseling, Cor van Bree,
Dagmar Duine, Christa Fontein, Eliëlle
Geleynse, Louis Hoogendoorn, Emma
Jansen, Elisabeth Kooman, Jaap
Korving, Marieke de Ridder, Jasper de
Roos, Manon van Rooy, Sander Sauv e,
Cathelijne Timmermann

Opmaak

Frank Landsbergen en Sven Kruizinga

Druk en oplage

Labor Vincit, Leiden
350 exemplaren

Beeldmateriaal

Voorkantillustratie en tekeningen:
Ardi Warnar
Afbeelding Vader en zoon, pp 8, 24:
www.samdrukker.com

Inhoud

REDACTIONEEL

In stijl..... 3

INTERVIEW

Wim van Anrooij en Jaap Goedegebuure...4
Doortje Marijs en Suzanne de Werd

ESSAY

Een handenwringende God.....8
Jaap Korving

VENTIEL

Obstipatie.....11
Marieke de Ridder

AKO-LITERATUURPRIJS 2005

Van beoordeling naar prijs..... 12
Christa Fontein

RECENSIE

'Heilig Leiden' van Ludo Jongen.....14
Doortje Marijs

UIT HET VELD

Een neerlandicus in China.....16
Louis Hoogendoorn

GEPROMOVEERD

'Gaan heiligen naar de WC?' en andere
wetenschappelijke vragen..... 18

NOSTALGIE

Kloeke als leermeester..... 20
Cor van Bree

PAS VERSCHENEN

Skrywers in die strydperk..... 23
Eep Francken

PASTICHES

De vrouw in de lift..... verspreid
Diverse studenten door dit
nummer

In stijl

“Eedere auteur heeft zijn eigen handschrift. Dat handschrift kan hoekig of zwierig zijn, barok of karig. Het stilistische handelsmerk van de een is de herhaling, van de volgende een mengeling van verheven en banale terminologie, en van de derde ironie, maar elke schrijver is in zekere zin net zo met zijn stijl opgescheept als met de kleur van zijn ogen.”

Renate Dorrestein: *Het geheim van de schrijver* (2000)

Metaal bestaat dit najaar twee jaar. Vier edities zijn inmiddels verschenen. We hopen in de afgelopen periode een eigen, herkenbare stijl ontwikkeld te hebben. Ook ditmaal presenteren wij in het blad nieuws over opleiding en onderzoek, gegoten in onze vaste indeling, met interviews, essays en recensies en rubrieken als ‘Gepromoveerd’, ‘Ventiel’ ‘Uit het veld’ en ‘Nostalgie’. Onze vaste tekenaar, Ardi Warnar, mag ook zeker niet onvermeld blijven. Haar tekeningen dragen in hoge mate bij aan het eigen karakter van dit tijdschrift.

‘Stijl’ is een terugkerend element in deze uitgave van *Metaal*. Door het hele blad verspreid zijn namelijk bijdragen te vinden van studenten uit de tweedejaarswerkgroep Stilistiek van vorig collegejaar. Hun opdracht: schrijf een pastiche die voldoet aan deze basisgegevens: een vrouw loopt zingend de lift in. Ze moest een man omhelzen, zou zich verontschuldigen, en dan de singel inlopen. De vorm was vrij: je mocht een pastiche maken van een genre, stijl of bekende schrijver. *Metaal* stelde graag ruimte beschikbaar om een aantal zeer geslaagde resultaten aan een breed publiek te presenteren.

Tot slot een oproep aan schrijflustige studenten: als je je kunt vinden in de stijl van *Metaal*, wat let je dan om zelf aan het blad mee te werken? We zijn momenteel op zoek naar schrijftalent met een passie voor populair-wetenschappelijke journalistiek. Wie geïnteresseerd is in een plaats in de redactie, kan contact opnemen met Ludo Jongen of Berry Dongelmans.

Siegenbeek-alumnidag: zaterdag 13 mei 2006

Het duurt nog even, maar de datum staat al vast: op zaterdag 13 mei 2006 vindt de tweede Siegenbeek-alumnidag plaats. Op de eerste alumnidag in 2004 bleek dat afgestudeerde neerlandici op zeer verschillende plaatsen op de arbeidsmarkt terechtkomen en daarover graag ervaringen uitwisselen. En wat hun beroep ook is, allemaal hebben ze hun interesse in het vak behouden. Ten slotte hebben we ook gemerkt dat Siegenbeek-leden het leuk vinden om elkaar te ontmoeten. Op www.siegenbeek.nl kunt u een verslag van de eerste alumnidag lezen.

De alumnidag leverde veel positieve reacties op en wij willen in 2006 dan ook graag opnieuw een gevarieerd programma samenstellen. Daarbij kunnen we uw suggesties goed gebruiken. Hebt u een origineel idee voor een programma-onderdeel? Of wilt u zelf een actieve bijdrage leveren? Stuur u dan een mailtje naar bestuur@siegenbeek.nl.

Siegenbeek-alumnidag: zaterdag 13 mei 2006. Reserveert u de datum alvast? Meer informatie volgt begin 2006.

Bestuur Siegenbeek

“Nederland is geen eiland”

Interview met Jaap Goedegebuure en Wim van Anrooij

De afdeling letterkunde heeft er maar liefst twee nieuwe hoogleraren bij: Wim van Anrooij vervult sinds 1 december 2004 de lang opengebleven post bij Oudere letterkunde, en Jaap Goedegebuure neemt de scepter over van Ton Anbeek. Passie voor het vak staat centraal: “Dat zou je studenten willen toewensen: dat ze een afstudeeronderwerp hebben dat existentieel voor ze is.”

Waarom deze overstap: van cultuurwetenschap naar neerlandistiek?

JG: “Voor mij is het in feite geen overstap: literatuur is literatuur, de taal waarin het geschreven is, speelt daarbij geen rol. Natuurlijk brengt elke nationale context zijn eigen factoren mee, waar rekening mee gehouden moet worden. Maar de Westerse cultuur bevat veel gedeelde literaire kenmerken. Het is niet goed om de Nederlandse literatuur in isolement te bestuderen. Literatuur houdt niet op bij de grens. De Nederlandse literatuur heeft een ruimere, Europese context nodig. Daarom is de overstap van cultuurwetenschap naar Nederlandse literatuur niet groot. Mijn onderwijs zal nu meer op de Nederlandse literatuur gericht zijn, maar ik hoop dat ik de vrijheid zal hebben om de ramen regelmatig open te gooien!”

Hoe zal dat in je colleges tot uiting komen?

JG: “Ik heb de laatste jaren veel onderwijs op het gebied van de cultuurwetenschap gegeven. Over reclame, film, beeldende kunst, kortom: cultuur met een kleine c. Wat dat betreft ben ik nu wel beperkt tot de literatuur. Maar ik ben van plan om de grens tussen literatuur en niet-literaire fenomenen op te zoeken. Dit semester geef ik bijvoorbeeld een mastercollege over ‘de zaak Kellendonk’. Diens roman *Mystiek lichaam* (1986) veroorzaakte een rel. Vanwege de denkbeelden die in deze roman naar voren komen, werd Kellendonk beschuldigd van antisemitisme en reactionair denken. In het boek gaat het onder meer over maatschappelijke desintegratie: het uiteenvallen van

Jaap Goedegebuure begon in 1969 in Leiden met de studie Nederlands. Na zijn kandidaats maakte hij in 1972 de overstap naar Utrecht om daar Algemene literatuurwetenschap te studeren, met de nadruk op de vergelijkende literatuurwetenschap. Cornelis de Deugd vormde een belangrijke leermeester voor hem: “Zonder De Deugd zou mijn boek *Decadentie en literatuur* (1987) niet geschreven zijn.” In 1974 studeerde Goedegebuure af. Hij keerde terug naar Leiden, waar hij onder begeleiding van H.A. Gomperts werkte aan de uitgave van de Brieven van Du Perron. Eind 1980 voltooide hij Op zoek naar een bezielde verband, zijn proefschrift over Marsman. Vanaf 1986 werkte hij in Tilburg als hoogleraar Theorie en Geschiedenis van de Literatuur, en doceerde hij bij de opleiding Algemene cultuurwetenschappen. Nu is hij terug in Leiden als hoogleraar Moderne letterkunde.

onze samenleving in brokstukken die niet worden overkoepeld door een algemene religie. Daarnaast zijn sommige uitspraken niet bepaald joodvriendelijk te noemen. Deze zaken schoten veel mensen in het verkeerde keelgat. Net zoals Reve en Hermans vóór hem, gebruikte Kellendonk het argument dat er onderscheid gemaakt moet worden tussen vertelinstantie en auteur. Dat was in zijn geval onterecht, vind ik. Kellendonks argumentatie is zwakker dan die van zijn collega's. Deze casus zal ik in het college bespreken. Daarin zullen met name de interessante botsingen van schrijvers versus critici en literatuur versus ethiek, moraal en ideologie aan bod komen.”

Toen **Wim van Anrooij** in 1977 zijn studie Nederlands in Leiden begon, werkte Goedgebuure daar als onderzoeker en promovendus. In 1984 studeerde Van Anrooij af bij Frits van Oostrom. In 1985 begon hij als wetenschappelijk assistent aan zijn dissertatie-onderzoek. In 1988-1989 werkte hij een jaar in Utrecht bij Wim Gerritsen, maar al snel lokte Leiden weer: het onderzoeksprogramma NLCM (Nederlandse Literatuur en Cultuur in de Middeleeuwen) ging in 1989 van start en Van Anrooij kreeg daarbinnen een vaste aanstelling. Sinds januari 2004 is hij directeur van Pallas, één van de vier onderzoeksinstituten van Letteren, dat sinds 1 september 2005 de verantwoordelijkheid draagt voor twee onderzoeksmasters: 'Literature' en 'Western and Asian Art histories'.

Pallas vereist een hoop bestuurswerk. Je hebt slechts twee dagen per week de tijd voor je werkzaamheden als hoogleraar bij de opleiding Nederlands. Is dat voldoende voor een hoogleraarschap?

WvA: "Ik geef toe dat het beperkingen oplevert. Je moet daarbij bovendien in aanmerking nemen dat de sectie Oudere Letterkunde na het vertrek van Frits van Oostrom gekrompen is van 5 fte naar 2,4: Ludo Jongen, Ton Harmsen en ik. Toch meen ik dat het onderwijsaanbod goed overeind blijft, onder meer door het werk van de andere sectieleden, de inbreng van Geert Warnar en zijn onderzoeksgroep. Ook over de grenzen van de opleiding verzorgen we onderwijs, onder meer in het kader van het bijvak Mediëvistiek en de MPhil in Literature. In het eerste semester van de doorstroommaster geef ik in samenwerking met collega's van de opleidingen Geschiedenis en Kunstgeschiedenis een interdisciplinair college over Maximiliaan van Habsburg. Daarin zal de interactie tussen beeldcultuur en tekstcultuur centraal staan."

Wat zijn je plannen voor onderzoek?

WvA: "Een duidelijk gevolg van mijn werkzaamheden bij Pallas is dat ik wat minder productief kan zijn op het gebied van onderzoek. Toch ben ik gelukkig lang niet geheel van de kaart verdwenen. Van Van Oostrom heb ik geleerd dat je drie dingen goed moet doen als je aan de universiteit werkt: onderwijs, onderzoek én bestuur. Je moet niet het ene voluit doen en het andere 'erbij'. Op korte termijn wil ik minstens één groter onderzoek opzetten. Ik ben van plan om de rol van stadsklerken te bestuderen in de overgang van een orale- naar een schriftcultuur. Deze verandering is goed te volgen in de steden en vermoedelijk speelden stadsklerken daarbij een grote rol. Ook elders in Europa zie je dergelijke verschijnselen optreden en dus zal ik ook verder dan alleen de Nederlanden kijken."

Van Anrooij merkt op dat hij van de 47 jaar die hij op deze aardbol rondloopt, 28 jaar aan de Leidse universiteit heeft doorgebracht. Dit vindt hij eigenlijk een slecht punt van het Nederlandse universitaire systeem.

WvA: "Ik ben een voorstander van meer mobiliteit tussen universiteiten. Ik heb wel eens een semester geruild met Frank Willaert in Antwerpen en Hans van Dijk in Groningen, maar dit soort uitwisselingen zou gemakkelijker moeten zijn en een minder kortstondig karakter moeten hebben. Er zou een soort roulatiesysteem moeten bestaan. De universitaire cultuur zou meer open moeten zijn. Vanuit de onderzoekers is er altijd belangstelling geweest voor uitwisseling, maar vanuit de bestuurlijke hoek wordt dit afgehouden."

JG: "Daar ben ik het mee eens, vooral wat betreft Amsterdam, Utrecht en Leiden. Deze universiteiten liggen maar op ongeveer een uur reistijd van elkaar. (Uitwisseling met Vlaanderen is vanwege de afstand wat moeilijker te realiseren.) Universiteiten hebben nogal ondoordringbare muren, ze willen hun eigen status beschermen. Een soort territoriumvrees. Men denkt het alleen af te kunnen en geen anderen nodig te hebben, maar universiteiten zijn oorspronkelijk natuurlijk ergens anders voor bedoeld. Het Engelse systeem van *colleges* vind ik erg goed. Daar vindt veel meer interactie plaats."

In recente edities van het Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en letterkunde (TNLT 120-2004, afl. 4) en vakTaal 16 (2004) afl. 4 wordt de neerlandistiek 'hokjesgeest' verweten. Wat vinden de nieuwe hoogleraren van die kritiek? Is de neerlandistiek een teveel op zichzelf gerichte discipline?

JG: "Nee, er zijn ongetwijfeld voorbeelden te vinden van neerlandici met een hokjesgeest, maar daar kun je een heel vakgebied niet op afrekenen."

De meeste en meest vooraanstaande vakgenoten kijken toch verder, publiceren cultuurhistorisch getoonzette studies en zoeken samenwerking met andere collega's op."

WvA: "Ik denk dat die kritiek te sterk generaliserend is: 'dé neerlandistiek is in crisis.' Dit is gewoonweg niet waar. Ook de kritiek dat we te weinig op het internationale toneel verschijnen is onzin. Ik heb het voor de aardigheid eens voor mijzelf uitgezocht: ik publiceer gemiddeld één keer per jaar in een andere taal dan het Nederlands. Het is gewoon stemmingmakerij, men moet eerst maar eens naar de feiten kijken!"

Hoe oordelen jullie over de BaMa?

JG: "Tja, laat ik maar eerlijk zijn... Die is over ons heen gekomen vanuit Brussel. Maar laat ik allereerst een positief punt noemen. Het is op deze manier voor studenten gemakkelijker gemaakt om door te stromen naar buitenlandse universiteiten. Door de internationale gelijkwaardigheid van de diploma's is daar geen onduidelijkheid meer over. In de praktijk is alles ons onder grote tijdsdruk door de strot geduwd door het Ministerie. Nederland moest natuurlijk weer zo nodig het braafste jongetje van Europa zijn. Dit leidde tot het Procrustesbed van de BaMa: de oude vierjarige opleiding is omgebouwd tot 3 jaar plus 1. Je hoopt natuurlijk dat studenten na hun Bachelor zullen doorgaan met de Master. Indien men stopt na 3 jaar, is de mate waarop de student zich de opleiding eigen maakt, er niet op vooruitgegaan. Maar, dit alles in aanmerking genomen, gaat het relatief goed. Al was wat meer tijd gegund door de politiek natuurlijk beter geweest."

WvA: "Door de bemoeienis van het Ministerie treedt ontzettend veel bureaucratie op. De accreditatie van de Leidse onderzoeksmasters is daarvan een goed voorbeeld: deze masters zijn aangenomen in de vorm waarin ze zijn ingediend en liggen daardoor voor vijf jaar vast! Dit frustrereert de zaak, want er kan niet zomaar in het programma gewijzigd worden als je tegen praktische en inhoudelijke problemen aanloopt."

Goedegebuure en Van Anrooij studeerden in de periode dat er nog een kandidaats en een doctoraalprogramma bestond, met lange literatuurlijsten. Tegenwoordig worden de letters geteld.

Hoe staan jullie daar tegenover? Is het vak Nederlands uitgehold?

WvA: "We moeten oppassen voor het idee dat vroeger alles beter was. Ook voor mijn generatie gold al dat de leeslijsten in vergelijking met vroeger waren uitgedund: ik moest 35 boeken lezen voor de Middeleeuwen, maar toen ik daar tegen Cor van Bree over klaagde, deelde hij me mee dat de lijsten in zijn tijd vele malen langer

waren."

JG: "Een van de gevolgen van de huidige regeldrift in het onderwijs is dat de studenten minder tijd hebben. Je moet je studie nu in principe binnen vier jaar afgerond hebben. Dit laat weinig ruimte vrij om naast de verplichte stof nog te lezen of extra cursussen te volgen. Alles is tot in uren in schema gebracht. Alle studie-uren en zelfs het aantal bladzijden dat je per uur kunt of mag lezen, moeten verantwoord worden. In Amerika is dat heel anders."

WvA: "Het is een Nederlandse ziekte. Nederland heeft een hang naar controle en regelgeving. Het werk dat studenten opgegeven krijgen, moet binnen een 38-urige werkweek passen. Dat is 'rechtvaardig'. En rechtvaardigheid vraagt natuurlijk om regels, zoals een berekening van de studiebelasting. Maar als je van je vak houdt, maak je toch graag meer uren?"

JG: "Nu is er ook sprake van 'rendementsdenken': een universiteit wordt uitbetaald aan de hand van het aantal afstudeerders. Men is er dus bij gebaat dat zoveel mogelijk studenten de eindstreep halen. Vroeger was dat anders: de uitval was groot. De studenten die niet mee konden komen, bleven langs de kant van de weg liggen. Nu hebben universiteiten een 'inspanningsverplichting'. Een grote uitval van studenten is namelijk in de ogen van de overheid 'kapitaalvernietiging': dat is zonde, want het heeft geld gekost. Op zichzelf gaat het om een wezenlijke verbetering ten opzichte van dertig jaar geleden, maar een neveneffect is wel dat alles veel schoolser en rigider is geworden."

WvA: “Nostalgisch terugkijken naar vroeger heeft geen zin. De huidige BaMa-structuur is het kader waarin we tegenwoordig werken. Daar moet je het maximale uithalen.”

JG: “Ik hoop dat mijn studenten niet als calculerende burgers te werk gaan, maar dat ze met inzet en betrokkenheid studeren.”

Wat moeten jullie studenten voor culturele bagage hebben? Welke boeken moeten ze gelezen hebben?

JG: “In 1990 heb ik samen met Ton Anbeek en Harry Bekkering een lijst van 21 boeken uit de 19de eeuw opgesteld, ten bate van een herziening van de eindexamens HAVO en VWO. Naar aanleiding van die lijst brak de pleuris uit! Wat daar op stond? *Max Havelaar*, *Terug tot Ina Damman*, *Karakter* en zo meer. Maar eigenlijk vind ik dat studenten Nederlands ook *Madame Bovary*, *Oorlog en Vrede*, *Misdaad en straf*, *Moby Dick* en *Vader Goriot* zouden moeten kennen. Want hoe kun je iets over het realisme zeggen als je Flaubert niet hebt gelezen? Overigens heb ik niets tegen het lezen van vertalingen – de Nederlandse vertaalcultuur is uitstekend. Het hoeft bij dat soort belezenheid niet per se te gaan om de stilistische finesses van de oorspronkelijke tekst in het Frans, Engels of Duits, maar om het kunnen plaatsen van een Nederlandse tekst in Europese context.”

WvA: “Nederland is geen eiland. Daarom grijp ook ik bij voorkeur naar buitenlandse literatuur: Kafka of Proust, Paustovski, Canetti: daar ga je wat later voor naar bed!”

JG: “Die passie is belangrijk, ook voor de huidige generatie studenten. De historische romans van Couperus herlees ik nog altijd graag. *De berg van licht*, mijn afstudeeronderwerp, zit aan mijn ziel gebakken. Ik heb me indertijd als in een cultus ingeleefd in mijn scriptie over decadentie en Couperus. Dat zou je studenten willen toewensen: dat ze een afstudeeronderwerp hebben dat existentieel voor ze is, waar ze een tijd lang helemaal in opgaan.”

Jullie zijn allebei fan van W. F. Hermans?

Beide heren knikken instemmend, maar toch klinkt er kritiek:

JG: “Met het werk van Hermans heb ik zeker een band, maar geen onvoorwaardelijke loyaliteit. Op een gegeven moment was de kracht eruit. *Nooit meer slapen* was natuurlijk het hoogtepunt. Daarna zakt het in. Dat is ook zo bij Reve. Ik ben wel een alleseter en een alleslezer, maar dat wil niet zeggen dat ik alles

mooi vind.”

WvA: “Iets vergelijkbaars geldt voor Céline: zijn werk is fascinerend, tegendraads en stilistisch briljant. Maar dat wil niet zeggen dat je hem moreel onvoorwaardelijk goedkeurt: Céline had sterk antisemitische ideeën.”

JG: “Ja, dat is een boeiende klootzak!”

WvA: “Er staan irritante dingen in zijn boeken, maar het fascineert je toch. Bij Hermans is dat ook zo. Je leest alles wel, maar je loopt niet overal mee weg. Hermans was een volstrekt tegendraadse figuur in de Nederlandse cultuur.”

JG: “Hermans had wel gelijk, maar bezigde een weinig productieve manier om gelijk te krijgen. Mulisch krijgt altijd gelijk, ook al schrijft hij onzin! Overigens ben ik meer een bewonderaar van Reve dan van Hermans. *De avonden* kun je blijven lezen, *Moeder en zoon* is goed en aangrijpend, bij vlagen adembenemend, en de brievenromans *Nader tot u* en *Op weg naar het einde* zijn een absoluut hoogtepunt.

‘De grote drie’, Reve, Hermans en Mulisch, hebben terecht een aparte status verworven in de neerlandistiek. Toch kan ik gemakkelijk een prioriteitenlijstje aanhouden: Reve is aangrijpend, ‘zoals de cholera’ om met Nescio te spreken. Hermans is een knap auteur, zijn boeken fascineren. Ook Mulisch is een knappe schrijver, maar hij schrijft boeken waar je koud onder blijft.”

Doortje Marijs en Suzanne de Werd

Doortje Marijs voltooide in 2004 de opleiding Franse taal en cultuur. Zij is nu bezig met het derde jaar van de Bacheloropleiding Nederlands. **Suzanne de Werd** studeerde in 2002 af in de Moderne letterkunde en werkt momenteel als hoofdredacteur bij Mandate Publishers B.V., uitgeverij van vakbladen voor de bouwsector.

Op 16 december houdt Wim van Anrooij om 16.15 uur zijn oratie in het Groot Auditorium van het Academiegebouw van de Leidse Universiteit.

Een handenwringende God

Tegendraadse bijbelverwijzingen bij C.O. Jellema (1936-2003)

In het werk van dichter en vertaler C.O. Jellema speelt de bijbel een belangrijke en soms dubbelzinnige rol. De achtergrond van een theologie bedrijvende familie en een religieus betrokken gezinssituatie heeft onmiskenbaar invloed gehad op Jellema's leven. 'Opgevoed toch in het geloof. Daaruit weggewandeld. Ernaar omgekeken vaak,' zei Jellema tijdens een lezing die hij in maart 2000 hield in het kerkje van Kortenhoef. Hoe verwijst Jellema naar de bijbel en welke interpretatiemogelijkheden bieden deze bijbelverwijzingen?

Uit veel gedichten, essays, interviews en lezingen blijkt hoe sterk Jellema zijn leven lang bezig was met de bagage die hij van huis uit heeft meegekregen. Vanuit een sterk religieus bewustzijn zocht Jellema voortdurend naar antwoorden op levensvragen. Een vrije opvoeding in een protestants klimaat vormde de basis voor zijn godsbesef en een open houding ten opzichte van non-conformistische opvattingen over God en de bijbel. Tijdens zijn studie theologie ontwikkelde Jellema zich al heel duidelijk in een geheel eigen richting. Terwijl studiegenoten zich bewogen in een orthodox denkpatroon, hield Jellema zich bezig met een in die kring controversieel onderwerp als de onkenbaarheid Gods. Jellema lijkt zich meer aan mystici als Eckhart vast te klampen, dan aan de onfeilbaarheid van de bijbel. Die koers houdt hij aan in zijn latere leven. Zijn visie op de bijbel heeft veel te maken met zijn visie op God. God laat zich vinden in de mens die naar hem zoekt. God bestaat dus bij gratie van het menselijk vragen naar God, een onorthodoxe visie. Zo is ook Jellema's visie op de bijbel onorthodox. Hij creëert zijn eigen theologie, gaat op eigenzinnige wijze om met de bijbel. Zijn denken over God is een mengeling van twijfel en geloof, zijn omgang met de bijbel is vooral gebaseerd op een cultureel-historisch besef. Meer dan eens benadrukte Jellema dat hij de dogma's van de kerk niet kon aanvaarden, maar dat hij wel een godsbesef had. Hij was een aarzelende gelovige en had meer vragen dan antwoorden.

Voedingsbodem

In *De wereld van Gerrit Achterberg* betoogt A. Middeldorp dat de taal die Achterberg kende van de bijbel en de kerk terugkomt in zijn poëzie: '[...] taal en denken van de dichter zijn door de bijbeltaal en

Jaap Korving (1980) studeerde Nederlandse taal en cultuur in Leiden van 1999 tot 2004. zijn doctoraalscriptie wijdde hij aan verwijzingen naar de bijbel in de poëzie van C.O. Jellema. Korving werkt als docent Nederlands aan het Johannes Fontanus College te Barneveld.

door de leer waarin hij is opgevoed "doordesemd". De invloed van Achterbergs orthodox-protestantse opvoeding is volgens Middeldorp in verschillende vormen in zijn poëzie herkenbaar. Allereerst, en het meest opvallend, in de vele woorden en uitdrukkingen die ontleend zijn aan bijbel- en kerktaal. Ten tweede in de 'doorwerking van bepaalde dogma's'. En ten derde in de wijze waarop Achterberg omgaat met de inhoud van de bijbel. Met dit laatste bedoelt Middeldorp dat Achterberg in de kerk van zijn jeugd gehoord heeft hoe de bijbeltaal werd vervlochten in de preek en het gebed, hoe die 'in de nieuwe context [werd] geactualiseerd'.

Iedere schrijver zal zich vrijheden veroorloven. Er zal binnen de moderne literatuur geen schrijver gevonden worden die eenvoudigweg een bijbelverhaal navertelt. Altijd zal die bijbeltekst geactualiseerd worden en zo in de context van het literaire verhaal opgenomen worden. Het is een nieuwe, creatieve, literaire tekst die ontstaat op de voedingsbodem van de bijbel. De bijbelse gegevens krijgen in de literaire tekst een vernieuwde betekenis, ze worden geherinterpreteerd. Dit principe geldt zeker ook voor de poëzie van Jellema. Dat zal ik toelichten aan de hand van het gedicht 'Vader en zoon' uit de bundel *Stemtest* (Amsterdam, 2003).

Vader en zoon

Zoals de titel en het onderschrift van het gedicht – dat op de achterpagina van deze *Metaal* is afgedrukt – al doen vermoeden, gaat het hier om het verhaal van de verloren zoon, beschreven in Lucas 15:11-32. Inhoudelijk lijkt het gedicht grotendeels overeen te komen met het bijbelse verhaal, maar hier en daar neemt dit gedicht een andere wending. Dergelijke transformaties van de architekst worden door Paul Claes 'adaptaties' genoemd. De definitie die hij daarvan geeft, luidt: 'bewerking, transformatie van een architekst om hem geschikt te maken aan een ander doel dan het oorspronkelijke [...]'

Het schilderij *Verloren zoon* (1999) van Sam Drukker laat een staande vader en zoon zien. De vader draagt alleen onderkleding, de zoon staat met een jas aan, koffers in de hand en een vogelkooi aan zijn voeten naast zijn vader. Zijn hoofd is gebogen en hij draagt een baard. De vader is een kleine, gezette man met kalend hoofd. Hij kijkt zijn zoon aan en lijkt aan het woord te zijn. De dichter interpreteert het schilderij. Het schilderij is zelf ook een artistieke interpretatie van de bijbelse gelijkenis over de verloren zoon. Er is hier dus sprake van een complexe woord-beeld-relatie.

Herinterpretatie

In het bijbelverhaal staat de vader dagenlang op de uitkijk. Ook geeft hij zijn zoon de kostbaarste geschenken wanneer deze arriveert. De vader neemt zijn zoon in de armen, omdat hij zo blij is met zijn terugkeer. In dit gedicht lijken de rollen omgedraaid. De vader staat *niet* op de uitkijk, maar ligt te slapen als de zoon arriveert, de vader vraagt zijn zoon om *hem* te omhelzen, het kalf wordt *niet* geslacht, en er is geen echte vreugde over de terugkeer van de zoon. Een ander opvallend verschil is dat in dit gedicht de vader naakt is (zie de tussenregels in regel 2, 15 en 16) en de zoon gekleed, dat is in de bijbel omgekeerd.

In de traditionele exegese van deze gelijkenis wordt altijd gewezen op God die als een vader zijn kind (de mens) verwelkomt in zijn huis. De mens heeft zich aanvankelijk van God afgekeerd, maar God is barmhartig en heeft die mens lief. De boodschap van de gelijkenis is: er is altijd een weg terug naar God. In dit gedicht lijkt alles andersom: de vader is hier degene die alles verkeerd heeft gedaan, hij had verkeerde verwachtingen van zijn zoon, en wilde diens leven teveel

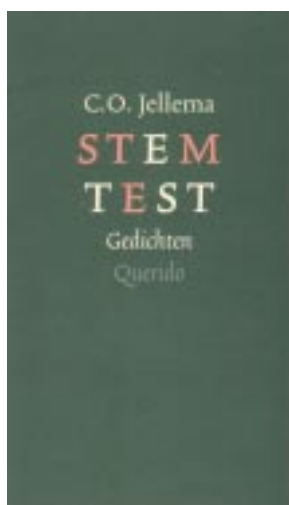
naar zijn hand zetten. De zoon vertoont dan ook geen berouw, maar hoort de monoloog van zijn handenwringende vader zwijgend aan. Jellema verplaatst het verhaal over God en mens naar een – op het eerste gezicht – meer aardse context. De spanningen tussen een vader en zijn zoon staan centraal en niet in eerste instantie de relatie tussen God en mens.

Jellema gaat echter verder. Wanneer je dit gedicht leest als een herschrijving (adaptatie) van de bijbelse gelijkenis, houdt dat in dat God hier als een mislukte vaderfiguur beschreven wordt, die zijn kind (de gelovige) met te hoog gespannen verwachtingen benadert. Bij een allegorische lezing is in de vaderfiguur God te herkennen, en in de zoon de mens. De conclusies uit een allegorische lezing van dit gedicht zijn dat God een mislukte vaderfiguur is, vol gebreken en tekortkomingen.

De omkeringen in het gedicht van bijbelse gegevens leiden tot deze grote omkering: God is niet almachtig, maar onmachtig.

De vraag blijft wat de betekenis is van de bijbelverwijzingen in dit gedicht en wat de verschillen tussen het bijbelverhaal en het gedicht zouden kunnen betekenen. Niet het bijbelverhaal zelf lijkt centraal te staan, maar Jellema's eigen thematiek. Jellema vertelt zijn eigen 'verhaal', verwijst daarbij naar een schilderij dat op zijn beurt suggereert te verwijzen naar een bijbelverhaal. Er is echter een negatieve relatie tussen de bijbelse elementen enerzijds en de

thematische inhoud van het gedicht anderzijds. Met andere woorden: dit gedicht kan gezien worden als een tegenhanger van het bijbelverhaal. De meeste gegevens uit de gelijkenis worden omgedraaid, het gedicht lijkt een thematische omkering te zijn van het verhaal waar het naar verwijst.

EVA

Eva loopt in de singel 1:1-8

1 "In de dagen van Beatrix, in het vierentwintigste jaar van haar regering,

woonde een jonge vrouw, Eva geheten, de dochter van Ben, de zoon van Levi, de zoon van Jozef, een benjaminiet, in Leiden.

2 Deze vrouw nu, bekoorlijk van gestalte en schoon van uiterlijk, bezocht dagelijks de universiteit, daar het haar vader bekoorde een wijze en verstandige dochter te bezitten.

3 En het geschiedde op een dag, dat zij daar kwam om een college te volgen. Maar de professor zeide tot haar: het college zal komen te vervallen. Eva nu was verheugd, daar het weer zeer mooi was en zij nu naar buiten kon gaan.

4 Eva liep naar de lift, zingende, en ging daar in. Toen zag zij een jongeman, recht van gestalte en blond van haren. Zij omhelsde hem als was hij haar geliefde.

5 Doch hij kende haar niet, en hij zeide tot haar: wie zijt gij? En waarom hebt gij mij omhelsd? Waarom hebt

gij also gedaan?

6 En ziet: een schrik valt op Eva en zij zeide tot hem: vergeef mij, het was niet met opzet dat ik u beminde, daar ik u voor een ander hield.

7 Daarop ontstak hij in gramschap en hij stuurde haar weg. En zij haastte zich en liep weg van hem, die zo toornig was op haar.

8 En de schaamte bedekte haar aangezicht, en zo geschiedde het dat zij zich de singel begaf."

Dagmar Duine

Tweeslachtig

De houding van Jellema ten opzichte van de bijbel was tweeslachtig. Enerzijds leek hij de bijbel niet te kunnen loslaten in zijn persoonlijk denken, anderzijds leek hij zich van het christelijk gedachtegoed te willen distantieëren. Dat is ook terug te zien in zijn werk. De bijbel speelt een grote rol in veel van zijn gedichten, maar die rol is onduidelijk: soms positief, soms negatief. Jellema lijkt de bijbel vaak in te zetten om zijn eigen gedachten en ideeën te onderstrepen. De bijbel speelt dus zeker niet een hoofdrol in het werk van Jellema. Die is namelijk weggelegd voor het gedachtegoed van mystici als Eckhart. Het belangrijkste thema daarbij is het streven naar een eenheid tussen God en mens, de ander en zichzelf, de omgeving en zichzelf. De bijbel speelt daarbij een rol van secundair belang.

De manier waarop Jellema in zijn gedichten verwees naar de bijbel is opvallend. Zijn poëzie kan 'christelijk geïnspireerd' genoemd worden, maar niet 'christelijk'. Daarvoor wijkt de inhoud van de thema's van deze gedichten teveel af van de betekenissen van de bijbelteksten waaraan in die ge-

dichten gerefereerd wordt. Het eigene van Jellema's gebruik van de bijbel komt tot uiting in de betekenis die de bijbel geeft aan de gedichten van Jellema. Het aanpassen van een bekend verondersteld citaat is niet uniek. De manier waarop de bijbel, ondanks aanpassingen naar zowel vorm als inhoud, betekenis krijgt in Jellema's poëzie is echter wel bijzonder. Er is bij Jellema een zeker ontzag te bespeuren voor het hogere, het metafysische. De 'bovenwereld' is een realiteit in zijn persoonlijk denken, maar ook in zijn werk. De relatie tussen een vader en een zoon wordt vergeleken met de relatie tussen God en mens. De bijbelteksten waarnaar Jellema verwijst worden enerzijds met respect toegepast, anderzijds worden ze zo gemanipuleerd dat er een volledig nieuwe betekenis ontstaat. Jellema gaat zorgvuldig met het culturele religieuze erfgoed om, maar gebruikt dat als hulpmiddel om zijn eigen poëtische wereld op te bouwen. Een wereld waarin ruimte is voor religie, gedachten over God en eeuwigheid. De poëzie van Jellema geeft, om het gedicht 'Aurora borealis' te citeren, 'van een soort van eeuwigheid een glimp'.

Jaap Korving

MSN/SMS-STIJL

haaaj Mish!!

Ben je r? Kmoet je wat vertellen :-). Je raadt noit wie k zag vandaag!! Dat poederloeder van n Chantal :-s Jeweetwel, die astllr... Die klaart m egt ni hoor, hlml para. Hoe moek t zegge?? Ik zag haar vandaag lopen int Lipsius. Ze liep al zingend richting lift (ik zeg t je, die heeft egt aand8 nodig). Kmoest ook met de lift, heb m'n voet n btj gekneusd ;-(Die leuke goser (die QT, remember?) stond er ook :D Weetje wat ze doet? Ze omhelst hem, zegt sorry, w8 tot de lift stopt en loopt zingend de singel in... I h8 ur!! :-@ IBB! IBEHEB!! IBNNZBG!!! Zij is egt hrstkk gek. Hij moest r wel om lache, snappie dat nou? Brjnt actie, hak dus zelf moete doen :(ow w8 ff, kwor gebeld, brb...

...

Benk weer, n studiegenootje belde (jeweetwel Inge, zij doet dezelfde afstr als ik). Ze moest iets weten over n opdr8. WTF, hep k nog nix aan gedaan :- (We moeten n stelling bedenken en daarover in t college gaan dscussrn. Waaaa, allemaal flwkl GerNH!! AG met jou? WSWA morgen? BJT of BMT? En KJMO? Kben er tr met 8er gekmn dat k n verjaardag heb vanavond. Egt geen zin in, nee ajb nix gzllgs. Er valt voor mij ni veel te 4& :- (

Heej, kmoet nu gaan. Xje vrijdag weer! Owjah, zeg ff tegen Sas dat k IDAC zit ;P

CU, BB X Clau

Hallo Manisha,

Ben je daar? Ik moet je wat vertellen. Je raadt nooit wie ik zag vandaag! Dat poederloeder van een Chantal, je weet wel, die aansteller ... Dit gaat nergens over, ze is helemaal gek. Hoe moet ik het zeggen? Ik zag haar vandaag lopen in het Lipsius. Ze liep al zingend richting lift (ik zeg het je, zij heeft echt aandacht nodig). Ik moest ook met de lift, ik heb mijn voet een beetje gekneusd. Die leuke gozer (die *cutie, remember?*) stond er ook. Weet je wat ze doet? Ze omhelst hem, zegt sorry, wacht tot de lift stopt en loopt zingend de singel in... *I hate her!* Ik ben boos! Ik ben echt heel erg boos!! Ik ben nog nooit zo boos geweest!!! Zij is echt hartstikke gek. Hij moest er wel om lachen, snap je dat nou? Brilljante actie, had ik dus zelf moeten doen. O, wacht even. Ik word gebeld, *be right back...*

...

Ben ik weer, een studiegenootje belde (je weet wel Inge, zij doet dezelfde afstudeerrichting als ik). Ze moest iets weten over een opdracht. *What the fuck*, daar heb ik nog niets aan gedaan. We moeten een stelling bedenken en daarover in het college gaan discussiëren. Waaaa, allemaal flauwekul, ga er niet heen!! Alles goed met jou? Waar spreken we af morgen? Bij jou thuis of bij mij thuis? En kom je me ophalen? Ik ben er trouwens net achter gekomen dat ik een verjaardag heb vanavond. Echt geen zin in, nee alsjeblieft niks gezelligs. Er valt voor mij niet veel te vieren. Hé, ik moet nu gaan. Ik zie je vrijdag weer. O ja, zeg even tegen Sas dat ik in de achterste coupé zit.

See You, bye bye, kus Claudia.

Eliëlle Geleynse

Obstipatie

Een aantal jaar geleden bleken alle bekende Nederlanders ineens te beschikken over een gouden strotje. Dat iedere boerenpummel de zogenaamde X-factor bezit, heeft *Idols* bewezen. Jurylid Henk Jan kon na teruglopende kijkcijfers helaas zijn boeltje pakken. Aangezien ons grootste idool niet volledig op het beeldscherm past, zit een real-life soap er voor hem niet in. En om niet als eendagsvlieg te eindigen, moet hij gedacht hebben: 'wie schrijft... mag door naar de volgende ronde'.

Loop een boekhandel binnen en het is net of je tv op stand-by is blijven staan. Covers worden niet meer gesierd met sprankelende titels. Op de kaften staan nu de uitspraken en foto's van ons Hollywood. Het Gooise matras heeft tussen de boekenkasten zijn kamp opgeslagen.

Poldermodel Daphne Deckers mag ons graag deelgenoot maken van haar volledige ruptuur. Over bevallen zijn toch informatieve boeken in overvloed? Wie denkt ze dat ze is: de verlosser? Zonder dieet heb je volgens haar na de bevalling zo je oude figuur terug. Iedereen kan zich tenslotte een personal trainer permitteren. Opvoeden is ook een koud kunstje. Geef je kind een lolly en hij is een paar uur zoet. Biedt haar mooi de kans een boek te schrijven over kinderen met overgewicht. Vervolgens is haar man aan de beurt om zijn zaakje te beschrijven. Vrouwlief helpt hem graag een handje, zodat hij die harde ballen eens niet mis kan slaan.

Verhuisdoos Sylvana Simons laat de lezer voor de verandering een kijkje nemen in háár keuken. Schokkend hoe tweeverdieners het voor elkaar krijgen het hoofd boven water te houden. Probeer op tv maar te bewijzen, dat kale vrouwen mooi zijn!

Wat is er gebeurd met de literatuur? Hebben uitgevers geen naam meer hoog te houden? Is dit een poging om van het analfabetisme af te komen? Op mijn nachtkastje geen misdadige uitspraken van Peter R. Ik wil geen nachtmerries over de borstvergroting van Maartje van Weegen of dromen over de haarimplantaten van Gerard.

Tv-programma's zijn inmiddels geclimatisiseerd, Patty bedankt! Maar laat het boek in zijn waarde. Gun mij mijn jaarlijkse pleziertje in de wachtkamer bij de tandarts. Bewaar het leesmapgehalte voor de roddelbladen!

Marieke de Ridder

BOUQUET-REEKS: EEN HETE ZOMERDAG

Het was warm. Ze voelde zich verleidelijk in haar nieuwe, korte zomerjurkje. Terwijl ze op het knopje van de lift drukte, begon ze te zingen. Ze zong nog steeds toen de liftdeuren open gingen. Toen keek ze op en haar adem stakte in haar keel. Voor haar stond een lange, elegante man van begin twintig, met een fraaie, krachtige kaaklijn, hoekige, scherpe gelaatstrekken en een ongelooflijk sensuele mond. Hij had een dikke, donkere hardos, brede schouders en een rustige, mannelijke uitstraling. Alleen al zijn aanblik zorgde ervoor dat ze een rilling door haar lichaam voelde gaan.

Ze voelde dat hij naar haar keek. Ze voelde zijn ogen branden. Ze wilde hem zo graag aanraken.

Het was nu of nooit. Straks zou hij de lift uitstappen en dan zou ze hem nooit meer zien. Ze vermande zich

en stapte op hem af. Ze drukte zich tegen hem aan en sloeg haar armen om hem heen. Plots vroeg ze zich af waar ze eigenlijk mee bezig was. Ze wilde hem loslaten, maar hij hield haar tegen. Hij keek haar diep in de ogen. Hij boog zijn hoofd en eiste haar lippen op met de zijne. Verlangen en hartstocht vermengden zich, stroomden over, namen de overhand. De tijd leek stil te staan.

De lift bereikte zijn doel. Ze kwam weer tot zichzelf en rukte zich los uit zijn omhelzing.

'Sorry, ik wist niet wat ik deed,' zei ze verontschuldigend. Ze stapte uit, keek nog een keer om en verdween voorgoed uit zijn leven.

Manon van Rooy

Van beoordeling naar prijs

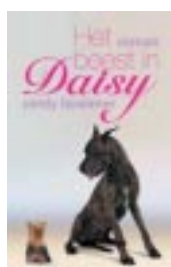
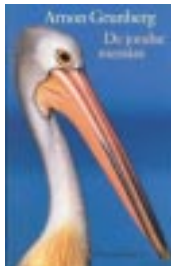
In de Boekenweek van 2003 won Christa Fontein de VPRO-gids Literatuurquiz. Frits van Oostrom riep haar uit tot 'Lezer des Vaderlands'. De prijs: als 'bezeten lezeres' maakt ze deel uit van de jury van de AKO-Literatuurprijs 2005. In de aanloop naar het vaststellen van de *longlist* doet ze verslag van hoe ze tot haar keuzes komt.

In het nawoord van Wim Jungmann's *Wat is het met Loes? Dagboek van een voorbij leven* haalt zijn zoon Bart een passage aan van de toespraak die Wim Jungmann hield bij zijn afscheid van *Het Parool* als televisiecriticus op 31 december 1979: 'Had ik een voltooide middelbareschoolopleiding op mijn naam staan? Neen, beken ik u nu. Ik hield het destijds op een 5-jarige hbs en liet daarvoor mijn keus vallen op de vijfjarige aan de Haagse Derde Van den Boschstraat. Slim, want na het bombardement van het Bezuidenhout was het kaalslag waar die school had gestaan.'

'Nee, ik volgde slechts het meer uitgebreid lager onderwijs, de mulo, aan de eveneens Haagse Van der Parrastraat. Die opleiding heb ik wel voltooid.' Ik ben oud-leerling van die zogenaamd verdwenen school. Tijdens mijn schooltijd werd deze hbs, inmiddels omgedoopt van Eerste gemeentelijke hogere burgerschool tot Thorbecke H.B.S., opgewaarderd tot Thorbecke Lyceum. Het was vrijwel het enige gebouw dat het bombardement had overleefd.

Longlist

Het mooie, ontroerende boekje dat stiefzoon Jan Carmiggelt en zoon Bart Jungmann maakten van de nagelaten aantekeningen, heeft niet de longlist van de AKO-literatuurprijs gehaald. Als straf voor de onbewuste leugen van Wim, of het niet controleren van zijn uitspraken door Bart? Zeker niet. Nadat ik was uitgelachen om de Parool-medewerkers die zich in de luren hadden laten leggen, vroeg ik me wel af: in hoeverre laat ik onjuiste feiten meewegen in een literair oordeel? En: wanneer merk ik dat er iets niet klopt? Over het algemeen ben ik net zo onnozel over Amsterdamse zaken als een Amsterdammer over Haagse zaken.

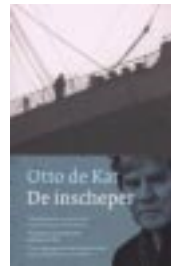

Christa Fontein studeerde van 1963 tot 1970 in Leiden Nederlands. Sinds 1 september 2004 is ze met prepensioen nadat ze van 1973 tot 2004 als docent Nederlands en literatuur verbonden was geweest aan het Regionaal Opleidings Centrum Leiden, afdeling Educatie van het Boerhaave College.

Deze vragen raken wel een belangrijk probleem waar je als AKO-jurylid tegenaan loopt. De helft van de inzending bestaat uit non-fictie. In principe moet mijn criterium zijn: leest dit werk 'als een roman'? Maar stel: een werk heeft én wetenschappelijke pretenties én een hoge graad van leesbaarheid, het krijgt de prijs en oogst daarna de hoon van deskundigen. Ik zou me ongelukkig voelen. Er staan veel non-fictie werken op de longlist. Laten ze correct van inhoud zijn.

Vergissingen

Stoor ik me te snel aan vergissingen? In zijn verder uitstekende essaybundel *Door eigen hand* laat Joost Zwagerman Du Perron en Ter Braak in 1939 sterven. Onno de Kat laat in *De inscheper* Nederlandsch-Indië op 9 maart 1941 capituleren. Zelf maak ik ook dergelijke vergissingen en ik weet dat je tijdens het schrijfproces een blinde vlek hebt. Maar daarna? Leest een redacteur niet met een frisse blik? De Kat, zelf werkzaam als uitgever, zou daar toch alles van moeten weten.

Mij vielen de foute jaartallen in één oogopslag op, omdat de goede verankerd liggen in mijn geheugen. Bij een willekeurig andere periode in een essay of roman zou ik er overheen gelezen hebben.

Eenmaal werd mijn lacune op het juiste moment gedicht. Dankzij *De Nederlandse Revolutie. Vrijheid, volk en vaderland 1783-1799* door Joost Rosendaal had ik eerst gelezen over de Bataafse Republiek 1795-1806, de grondwet van 1798 en de scheiding van kerk en staat. Waarna mij in *Gedoemd tot kwetsbaarheid* van Geert Mak een tendentieuze bijzin opviel: 'West-Europa werd zo opnieuw geconfronteerd met een conflict dat Napoleon, met het gewelddadig opleggen van de scheiding tussen kerk en staat, al grotendeels uit de wereld had geholpen.' (p.33) De inlijving bij Frankrijk door Napoleon in 1810, na het koningschap van Lodewijk Napoleon 1806-1810, was gewelddadig, de scheiding van kerk en

staat was al doorgevoerd door de Nederlanders, de Bataven, zelf. Mak heeft, zij het niet om deze reden, de longlist niet gehaald.

Stofkam

Moet je dan de stofkam door pamfletten, essays en historische romans halen? Zo heb ik niet gelezen. Ik zou niet de tijd gehad hebben om alles uit te vlooien. Pas wanneer ik tegenspraak zag met mijn kennis van de wereld, viel me de vergissing op. Bij deze gesignaleerde fouten kun je je inderdaad afvragen of ze het literaire oordeel mogen beïnvloeden. Maakt de auteur fouten in de gecreëerde romanwerkelijkheid, dan moet je dat volgens mij wel laten meewegen in je oordeel. Hoewel, een slordigheidje in een verder geniaal boek?

Beslist niet geniaal was *Het beest in Daisy* van Cindy Hoetmer. Reviaanse chicklit belooft de achterflap. Daisy is naar eigen zeggen tweeëndertig. Verderop vertelt ze dat ze twaalf jaar geleden op zestienjarige leeftijd haar vader heeft verloren. De auteur heeft volgens haar website tien jaar gewerkt aan deze roman. Ze vergat kennelijk zo nu en dan gebruikte jaartallen en tijdsverloop te controleren. Was er geen corrector die haar manuscript op incoherenties nalas? Weer heeft een onverklaarbare verjonging of veroudering, een geboorte die begin april of in een ander gedeelte midden april heeft plaatsgevonden, het oog van een corrector gepasseerd. En ik, Droogstoppel, weet dat de literatuur liegt.

Stelen

Literatuur liegt, de auteurs stelen. Hoe belezen moet ik zijn om de intertekstuele referenties van postmoderne schrijvers te kunnen herkennen? De meesten verantwoorden zich niet netjes achter in het boek. Noch laten ze via een motto hun herkenbaarheid blijken. Imiteert Hedda Martens onbe-

wust Canetti in *Iemandsland*? Gerrit Krol laat in *Rondo veneziano* zijn fictieve hoofdfiguur Pipper het fictieve werk *Kleinste deeltjes* van de fictieve Dr. M. Welbeke van de Universiteit van Lille bespreken. Er komen letterlijke citaten en de personages Michel en Bruno uit Michel Houellebecq's *Elementaire deeltjes* voorbij. Dat mag. Wel vaker introduceren auteurs personages uit een ander werk. Maar waarom geeft Krol geen knipoogje naar de lezer? De roman is verder een prachtige persiflage van een wetenschappelijk congres met lezingen van levende en reeds dode wetenschappers. Krol heeft wel de longlist gehaald.

Krol is een reus. Daarnaast zijn nogal wat kabouteren die met hun chicklit, lesbolit, ladlit en homolit schatplichtig zijn aan Ronald Giphart. Was het dan voornamelijk kommer en kwel, ruim een half jaar dag in dag uit lezen voor de AKO? Nee, er was veel lezenswaardigs, veel non-fictie die misschien niet in de prijzen valt, maar wel interessant was. Meer romans die mooi genoeg zijn, dan er plaatsjes zijn op de shortlist.

Welke criteria leg je aan? Je kunt niet op een format wat aanvinken. Ik heb vooral gelet op: mooie stijl, goede opbouw, coherent geheel en liefst iets nieuws onder de zon. Ook ik ben benieuwd wie de winnaar zal zijn van de AKO-literatuurprijs 2005.

Christa Fontein

De shortlist en de winnaar

Tot de shortlist behoorden uiteindelijk: *Het onverwachte antwoord* van Patricia de Martelaere, *Witte liefde* van Wanda Reisel, *De joodse messias* van Arnon Grunberg, Jan Siebelink met *Knielen op een bed violen*, Frank Westerman met *El negro en ik* en Tommy Wieringa met *Joe Speedboot*. Op 14 oktober werd de winnaar bekend gemaakt. Jan Siebelink ontving voor zijn boek de prijs van 50.000 Euro.

DE RARE MEVROUW

Ik heb wel eens een gek gezien, zegt Jip. Met mijn vader. Wat is dat, vraagt Janneke, een gek? Dan ben je in de war. Dat zegt de vader van Jip. Je mag niet gek zeggen, zegt Janneke. Welles, zegt Jip. Vader zegt het ook. We waren bij de grote school, zegt Jip. Die hele grote, vraagt Janneke. Ja, met de grote kinderen. En toen kwam er een mevrouw. En ze zong, zegt Jip. Maar niet van hoedje van papier. En ook niet van de eendjes. Waarover dan, vraagt Janneke. Dat weet ik niet, zegt Jip. Jip was met zijn vader in de lift. En toen had de mevrouw de vader van Jip zomaar omhelsd. Gatsie, zegt Janneke. Ja, zegt Jip. Maar ze zei wel sorry. En vader zegt dat het dan niet erg is. Raar hè, zegt Jip. Raar hoor, zegt Janneke. En toen liep ze zomaar in het water. Ging ze zwemmen, vraagt Janneke. Misschien, zegt Jip. Ik mag niet met mijn kleren zwemmen. Dan wordt je ziek, zegt moeder. Ik wel, zegt Janneke. Maar alleen met zwemles. Niet buiten. Wat een rare mevrouw, zegt Janneke.

Cathelijne Timmermann

Veel heiligen en een beetje Leiden

Als patroonheilige van de studenten, voel ik, Bonaventura, mij geroepen de taak op me te nemen het boek *Heilig Leiden* van Ludo Jongen te recenseren. Het gaat hier om een boek vol wonderlijke verhalen, niet alleen voor Leidenaren, maar voor iedereen die zich wil vermaken met verhalen uit de tijd dat wonderen nog regelmatig voorkwamen.

Heilig Leiden

Heilig Leiden beschrijft mijn leven en dat van 24 andere heiligen die op een of andere manier aan de stad Leiden zijn verbonden. Het eerste dat aan het boek opvalt zijn de prachtige platen van de betreffende heiligen, op één na afkomstig uit de collectie van de Leidse universiteitsbibliotheek. Achter in het boek wordt door A.Th. Bouwman de samenstelling van de verschillende collecties van de bibliotheek beschreven, iets wat mij als hoogleraar natuurlijk interesseert, al is het verband met de voorgaande heiligenlevens niet helemaal duidelijk. Maar laat ik bij het begin beginnen.

Wie is heilig?

In de inleiding wordt uitgelegd wat heiligen zijn en wanneer je kans maakt heilig verklaard te worden. Tegenwoordig zijn de regels wel wat strenger dan toen ik in 1482 werd gecanoniseerd. Tegenwoordig kunnen de heiligen worden onderverdeeld in vier hoofdcategorieën: Nieuwtestamentische heiligen, Martelaren, Belijders en Maagden. Wie tijdens zijn studie goed opgelet heeft, zal wellicht nog weten hoe het standaardleven van een heilige eruit ziet: geboorte (aangekondigd in een visioen), jeugd (rebels of zoet), inkeer, dood (wederom aangekondigd) en (postume) wonderen.

Interessant is dat de auteur aandacht besteedt aan het verschil tussen wat hij noemt 'historische waarheid' en 'vrome fictie'. Er zijn natuurlijk nogal wat verhalen rondom heiligen verzonden of door overlevering 'ontstaan'. Het is zelfs zo dat het Vaticaan een aantal heiligen van de kalender heeft moeten schrappen. Jongen heeft ervoor gekozen om ook niet-gecanoniseerde heiligen op te nemen, vanwege hun populariteit. Wat een beetje jammer is, is dat hij zelf in zijn verhalen geen duidelijk onderscheid heeft aangebracht tussen 'historische waarheid' en 'vrome fictie'. Wel is het zo dat sommige

verhalen sterk aandoen als een sprookje, met zinnen als: 'Lang, lang geleden leefde er...', 'Ze zouden nog lang en gelukkig hebben kunnen leven, als...' en 'In Brittannië leefde eens een koning'. Andere verhalen daarentegen lijken meer 'objectief' en biografisch van aard. Waar dit onderscheid op gestoeld is, is onduidelijk; degelijke kritiek is afwezig en wellicht te gewaagd.

Bij één verhaal maakt hij echter een uitzondering. Hij geeft in de levensbeschrijving van Jacobus de Meerdere precies aan wat er werkelijk over hem bekend is en welke elementen opgesierd en aangevuld zijn. Misschien had dat bij meer van de verhalen zo gekund, dan was tenminste duidelijk dat mijn levensbeschrijving geen fictie bevat. Desalniettemin zijn de verhaaltjes aangenaam om te lezen en het is natuurlijk ook interessant om te weten wie Sint Joris, Sint Pancras, Sint Martinus of Sint Agatha (om er maar eens enkelen te noemen) nu eigenlijk waren. 'Dat is waar', zult u misschien denken, 'maar wat hebben die heiligen met Leiden te maken?'

En Leiden dan?

Telkens volgt na ieder verhaal een alinea met uitleg over het verband tussen de heilige en de stad Leiden. Om bij de genoemde voorbeelden te blijven: Joris was patroon van het Leidse schuttersgilde. Boven de Doelenpoort, die vroeger toegang verschaft tot de schietbanen, staat Sint Joris afgebeeld. De Hooglandse kerk is oorspronkelijk aan Sint-Pancras gewijd. Maar wat Sint Martinus betreft, wordt het al wat lastiger. Daar komen we via een omweggetje: er is in Leiden wel een Sint Maartenstraat, maar deze is vernoemd naar het ei-

De heilige Agatha

Bonaventura: 'Het ontbreekt Jongen geenszins aan humor.'

land Sint-Maarten. Het eiland op zijn beurt is natuurlijk wel weer vernoemd naar de heilige. Bij Sint Agatha komen we er minder goed uit. Na haar levensverhaal lezen we: 'Langs het water van de Rijnsburgersingel, tussen de Stationweg en molen "De Valk", strekte zich in de late Middeleeuwen een kloostercomplex uit. Dat was toege-

wijd aan de ongelovige Sint Thomas, maar werd vernoemd naar de stichteres Aagte, de weduwe van schepen Philips Albarenz.' Ook al bestaat op deze plek nu de Sint-Aagtenstraat, dit heeft in feite dus niet veel met de heilige Sint Agatha te maken, of beter gezegd: Sint Agatha heeft dus niets met Leiden te maken! Jongen vat zijn selectiecriteria dus ruim op:

- 'Er moest een kerk, gebouw of straat naar een heilige vernoemd zijn.' (Natuurlijk val ik hier met het naar mij vernoemde Bonaventuracollege wél binnen.)
- 'Er moesten heiligen uit alle tijden worden opgenomen.'

Bij de heilige Cornelius Musius, die enkel in Leiden gemarteld en gedood is, wijkt hij duidelijk af; daar zegt hij letterlijk: 'In Leiden herinnert niets aan deze schanddaad. Terecht, want de Leienaars hadden er niets mee te maken.' De motivatie voor de keuze geeft dus wel een wetenschappelijk tintje aan het geheel, maar de werkelijke keuze van de opgenomen heiligen vertoont een enigszins arbitrair karakter.

Heiligenhumor

Toch blijft het werk wel interessant voor leken die iets over heiligen in het algemeen willen weten én voor degenen die in heiligen en Leiden geïnteresseerd zijn, al moet er dan wat selectief gelezen worden. De eenvoudige en bondige stijl maken de verhaaltjes prettig leesbaar en het ontbreekt Jongen ook geenszins aan humor. Over Sint-Agatha zegt hij: 'Een nauwsluitend hemdje verhulde niets van haar welgevormde borsten.' Eerst trek je verontwaardigd je wenkbrauwen op: die man heeft wel veel fantasie om een heilige maagd uit de derde eeuw zo te beschrijven! Maar dan blijkt dat Agatha als martelares gestorven is: haar bor-

TOON TELLEGEN

Op een avond kwam de eekhoorn de kikker en de mier tegen.

'Eekhoorn!', riep de kikker.

'Hallo kikker,' zei de eekhoorn.

'Eekhoorn!', riep de mier.

'Hallo mier,' zei de eekhoorn.

Het was een rustige avond. Zo 'n avond waarop een eekhoorn graag onder de eikenboom een praatje met de kikker en de mier maakt.

'Weet je wat ik gezien heb?,' zei de eekhoorn.

'Ik weet niet wat je gezien hebt, eekhoorn,' zei de kikker. 'Maar je zou het ons kunnen vertellen.'

'Ja, dat zou ik kunnen doen,' zei de eekhoorn. En de eekhoorn dacht aan de vrouw. Hij zag haar de lift inlopen. Ze zong.

'Ik was verdwaald,' zei de eekhoorn.

'Zozo,' zei de mier.

'Verdwaald?' zei de kikker.

'Ja, verdwaald,' zei de eekhoorn. 'Toen zag ik een vrouw. Ze sloeg haar voorpoten om de nek van een jonge man.'

'Voorbenen bedoel je,' zei de mier.

'Ach ja, als jij het zegt,' zei de eekhoorn. 'En daarna liep ze de singel in. Op haar achterbenen.'

'Heel verstandig,' zei de kikker die wel van een beetje nattigheid hield.

Het bleef even stil.

'Misschien had ze beter in een boom kunnen klimmen,' zei de eekhoorn verlegen.

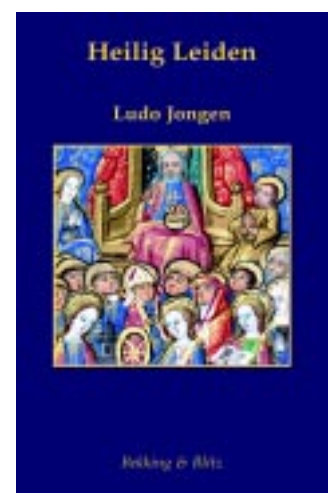
'Maar daar zat jij al,' zei de mier.

Dat was zo. En de eekhoorn bedacht dat de mier veel slimmer was dan hij.

Elizabeth Kooman

sten waren afgesneden en op afbeeldingen is ze dan ook te herkennen aan haar borsten die ze op een blaadje presenteert. Ook schroomt hij niet de kinderloze Sint Anna met een knipoog naar de neerlandistiek klagend te laten zeggen: 'Alle vogels zijn nesten begonnen, behalve jij en ik.' Nee, al met al heeft de schrijver er zich niet met een Jantje-van-leiden van afgemaakt. Dat was overigens geen heilige!

Bonaventura

Een neerlandicus in China

Zoveel alumni, zoveel carrières. Of ze nu voor de klas staan, tekstschrijver zijn of romans schrijven voor de kost, de Leidse Neerlandici zijn na hun studie in de meest uiteenlopende beroepen terecht gekomen. In de rubriek *Uit het veld* komen de Leidse alumni aan het woord over hun carrière en beroep. Wat hebben ze na hun studie gedaan en welke rol speelt de studie Nederlands daarbij? In deze aflevering is de beurt aan Louis Hoogendoorn (*1962). Hij studeerde Nederlands in Leiden van 1984 tot 1989. Op het moment werkt hij als managing director van papierhandel Ciparo/Golden Windmill in Shanghai.

In september 1984 schoof ik – tijdens een van mijn eerste colleges Nederlands - in de banken op een van de achterste rijen naast iemand die ik nog niet kende, maar die de afgelopen tien jaar van mijn leven mede heeft bepaald. Een Chinees, Dong, net afgestudeerd in Germanistiek in Duitsland en klaargestoomd voor een jaartje Nederlands in Leiden.

Hij woonde aan de Rijnsburgerweg in een verpleegstersflat en nam daar genoegen met een paar vierkante meter leefruimte. Het kan uitermate vreemd lopen, want ik kon natuurlijk in de verste verte niet vermoeden dat ik exact tien jaar later op dezelfde manier met ‘zijn’ moederstaal zou moeten knokken, zoals hij met de mijne had geworsteld.

Toekomstdroom

Tijdens mijn studie had ik als toekomstdroom: journalist worden. Ik liep in de weekeinden de voetbalvelden in de regio af om er voor de lokale sportredactie van de Leidse Courant verslagen van te maken. Het liep anders: ik liep een geslaagde

pr-stage bij vliegtuigbouwer Fokker en kon daarna direct bij hen aan de slag.

We liepen de deur niet bij elkaar plat, maar ook na mijn studie heb ik contact gehouden met Dong. Hij is dan inmiddels cultureel attaché bij de Chinese Ambassade. In 1993 bel ik hem op in Beijing en vraag ik hem eens te kijken of er een mogelijkheid bestaat om Chinees te gaan leren. Dat kwam zo. Fokker was net overgenomen door Daimler Benz, men zag er wel brood in om iemand naar Beijing te sturen om daar de Chinese taal en cultuur te gaan studeren. China: daar zou het voor Fokker in zijn expansieve drang gaan gebeuren, en ik was het er helemaal mee eens, zag het als een grote uitdaging. Het zou voor Fokker en deze neerlandicus allemaal heel anders lopen ...

Chinees met een Leids accent

Ik pakte mijn koffers, verkocht mijn Amsterdamse appartement en vertrok richting China waar Dong voor inschrijving had gezorgd. Het taleninstituut van Beijing heeft hapklare brokken Chinese taal en cultuur in mijn Nederlandse ‘ondergrond’ getrechterd. Over Chinees leren kan ik kort zijn. Wouter Schoonman heeft daar een behartenswaardig artikel over gepubliceerd in *Onze Taal* (1996-7/8). Hij volgde een cursus Chinees bij de vriendschapsvereniging Nederland-China in Den Haag. “Chinees is moeilijk, echt moeilijk. Dat komt omdat er geen enkele verwant-

schap bestaat tussen Indo-germaanse talen en het Chinees. Nergens een kapstokje, hulpmiddeltje of regeltje, waardoor je de bestaande talenkennis kunt benutten. Je begint met een schone lei,” aldus Schoonman. Maar ik kon me aardig redden, sprak Chinees met een Leids accent.

Terug in Nederland. Fokker wankelt; de pr-man met vooruitzichten kan zijn carrière bij de vliegtuigbouwer wel vergeten. Maar in Beijing was wel een nieuwe wereld voor me open gegaan. Er was een Nederlands circuit, ik voetbalde in het Nederlandse team en een van mijn maatjes had door dat ik door de omstandigheden was geïnteresseerd in een baan in China, al was het dan niet in de luchtvaart. En van die beslissing heb ik geen moment spijt gehad. Als het in China lukt, lukt het overal.

Papiersector

In Shanghai verkopen we vanuit een kantoor en een warehouse ons papier direct aan de eindgebruikers. De handel in grondstoffen voor de papierindustrie neemt nog ieder jaar toe. In China schieten de papierfabrieken als paddestoelen uit de grond. Ten eerste om aan de binnenlandse vraag te voldoen. Maar in de toekomst zal papier zeker ook worden geëxporteerd. China: de werkplaats van de wereld. We staan aan het begin van iets groots hier; en de toekomst is nog grootser. Of zoals de Europese Commissaris voor Handel, Peter Madelson, tijdens de EU-China business summit verwoordde: "Europeanen moeten rechtop gaan zitten en notitie nemen van het feit dat China in absolute en relatieve termen een reusachtig fenomeen is waar rekening mee gehouden dient te worden."

Anno 2005 zijn we in onze papiersector gegroeid van een pionier-bedrijfje naar een professionele handelonderneming met 5 kantoren waarvan 4 in China en 1 in Rotterdam, een joint venture, warehouses, ruim 60 medewerkers en een omzet van 23 miljoen dollar. En er is nog geen einde aan de groei.

Leven en werken in China

Contact met Nederland blijft belangrijk. Mijn familie zorgt voor een regelmatige aanvoer van alle wetenswaardigheden en met de komst van e-mail,

digitale camera's en video's zijn alle nieuwtjes in een halve minuut de wereld over!! Behalve de regelmatige bezoeken aan Nederland is er ook een levendige Nederlandse vereniging in Shanghai met de nodige activiteiten: Jules Deelder gaf daar vorig jaar acte de presence en Youp van 't Hek heeft onlangs een voorstelling gegeven. En natuurlijk blijft Leiden en met name De Witte Singel en omgeving haar 'magneetwerking' behouden...

Vanzelfsprekend moet je je hier anders opstellen dan in Nederland. Dat begint met het zo goed mogelijk 'beheersen' van de taal. Eerst begrijpen, dan handelen. Vanaf het begin kijk ik met een *open mind* naar de geweldige ontwikkelingen die dit land doormaakt. Ik zou haast willen zeggen, dat als je hier nog nooit bent geweest, je je ogen niet gelooft. Ik wil het niet over de negatieve aspecten hebben. Daar lezen we al genoeg over in de media. Vergeet niet dat het een enorme uitdaging is een land met 1,3 miljard inwoners naar behoren te besturen.

Ik was in dit land op geschiedenisboek-momenten: de overdracht van Hong Kong en Macau. Tijdens de toekenning van de Olympische Spelen, maar ook het bombardement van de Nato op de Chinese ambassade in Belgrado en het overlijden van Deng Xiao Ping. "When China wakes, it will shake the world" zei Napoleon Bonaparte. Ik denk dat hij gelijk gaat krijgen. Op dit moment studeren er meer dan 7000 Chinese studenten in Nederland. Men verwacht in 2005 350.000 Chinese toeristen in Nederland. China: Ik raak er niet over uitgesproken. Never a dull moment.

Louis Hoogendoorn

‘Gaan heiligen naar de WC?’ en andere wetenschappelijke vragen

Een mooie oogst: dit najaar verschijnen maar liefst drie Leidse dissertaties in de Oudere Letterkunde. Olga van Marion verdedigde op 6 oktober haar dissertatie *Heldinnenbrieven*; Ingrid Biesheuvel promoveert op woensdag 16 november en Nolanda Klunder mag haar proefschrift op 30 november verdedigen. Een overzicht.

De Middelnederlandse *Lucidarius*

Hoe ontstaat de regenboog? Hoe komt het dat oude mensen grijs haar krijgen? Gaan heiligen naar de WC? Waarom maakte God luizen en vlooiën? Deze en andere vragen worden beantwoord in het *Elucidarium*, een anonieme Latijnse tekst die rond 1100 werd geschreven. In de vorm van een dialoog tussen een leerling en zijn meester behandelt de auteur talloze theologische kwesties. Het boek was een groot succes: veel geestelijken vonden in het *Elucidarium* een relatief makkelijke samenvatting van wat zij moesten weten. Al kort na ontstaan verschenen er vertalingen en bewerkingen in diverse volkstalen. Nolanda Klunder onderzocht in haar dissertatie de Middelnederlandse vertalingen en bewerkingen van dit boek.

Bij de overzetting van de ene naar de andere taal werden vele theologische vragen vervan-

Nolanda Klunder zal haar proefschrift verdedigen op woensdag 30 november om 15.15 uur, eveneens in het Groot Auditorium van het Academiegebouw.

Olga van Marion is op 6 oktober gepromoveerd.

De promotie van Ingrid Biesheuvel vindt deo volente plaats op woensdag 16 november om 15.15 uur in het Groot Auditorium van het Academiegebouw.

gen door profaan-wetenschappelijke vragen over natuurkunde, aardrijkskunde, antropologie en kosmologie. Hoofdvragen in het onderzoek van

Klunder zijn: Hoe gingen de Middelnederlandse auteurs om met de brontekst? En: Welk doel streefden ze na met hun aanpassingen en wijzigingen? Klunder bestudeerde vier versies van de *Lucidarius*.

1. De *Vers-Lucidarius* is een vrije moralistische bewerking op rijm. De tekst was bestemd voor een lekenpubliek: herhaaldelijk zijn te moeilijke theologische passages weggelaten en is de tekst van een duidelijke moraal voorzien. De bewerker wilde zijn publiek opvoeden tot mensen die weten wat ze doen moeten om de hel te vermijden.

2. De *Proza-Lucidarius* is een getrouwe vertaling met nadruk op de komst van de antichrist. De tekst is bedoeld voor een

GOETHE

Oh Wilhelm,

Je weet dat ik altijd zo tot rust kom wanneer ik me in de universiteit bevind. Het gebouw ademt een zo persoonlijke en natuurlijke sfeer uit, dat ik hier gelukkig zou kunnen sterven – Vele malen heb ik gedacht hoe goed mijn graf hier zou staan, hoe gezegend ik in de grond van de universiteit zou liggen en hoe onwetend de studenten over mijn naamloze graf zouden lopen!

Vandaag gebeurde er zoiets vreemds. Ik zag een jonge vrouw naar een lift lopen op een bijna even gracieuze wijze als Lotte. Toen de liftdeuren opengingen, omhelsde ze een jonge man en liep daarna weg. Oh, wat zou ik er voor gegeven hebben die jongeman te zijn! Ze zong zo zalig, haar ogen waren prachtig genoeg om in te verdrinken, en haar bleek gelaat deed me welhaast flauwvallen. Oh – – – – –

Daarna deed zij iets dat mijn grootste respect verdient en dat ik nooit meer zal vergeten – Aan de moed van deze vrouw moeten we zonder meer ons voorbeeld nemen. Ik weet dat jij als geleerde, Wilhelm, haar daad wel moet veroordelen, maar je weet hoe gevoelig ik ben... Ze liep de gracht in en verdrong, zeker teleurgesteld, oh, arm wezen, oh, serafijn – Ik móet Lotte zien, en ik hoop dat Albert voor voorlopig in het buitenland blijft. Alleen ik ben goed genoeg voor haar. En mocht zij die slijmerige, kille, domme Albert verkiezen boven mij... Dan zal ik de zingende vrouw op haar reis vergezellen –

Sander Sawé

1 april 2005

- publiek met een meer theologische scholing dan de *Vers-Lucidarius*.
3. De *Artes-Lucidarius* gaat terug op een Duitse *Lucidarius* en behandelt veel profaan-wetenschappelijk vragen over geografie, volkenkunde kosmologie en natuurkunde.
 4. De gedrukte *Lucidarius* is een zestiende-eeuwse uitgave die gebaseerd is op een getrouwe Franse bewerking van de Latijnse tekst. De tekst behoorde tot het fonds van de Brusselse drukker Thomas van der Noot en fungeerde wellicht als schoolboek. De sobere vorm en de tussenkopies maken dat aannemelijk.

Het dissertatieonderzoek draagt bij aan inzicht in de wijze waarop bewerkers en kopiïsten hun teksten telkens weer aanpasten aan veranderende publieksgroepen en nieuwe opvattingen. Klunder werkt inmiddels als docent communicatieve vaardigheden aan de Technische Universiteit Delft.

Nolanda Klunder: *Lucidarius, De Middelnederlandse Lucidarius-teksten en hun relatie tot de Europese traditie*. Amsterdam: Prometheus, 2005. ISBN 90-446-0739-1. Prijs • 29.95.

Heldinnenbrieven

Heldinnenbrieven vormen een klein maar bijzonder literair genre dat pas onlangs is herontdekt. In het Nederlandse taalgebied blijken er vanaf de vijftiende eeuw in navolging van Ovidius *Heroides* honderden in versvorm te zijn uitgebracht. Het gaat om zogenaamd vertrouwelijke brieven van beroemde figuren uit de geschiedenis: van Cleopatra tot Maria Magdalena, van Michiel de Ruyter tot Amalia van Solms. Zij proberen op dramatische momenten in hun leven een verre geliefde of intimus te overtuigen. In werkelijkheid komen die ontboezemingen echter niet van de afzenders. De heldinnenbrief is de travestie ten top. Achter veelal vrouwelijke personages gaan meestal mannelijke dichters schuil. Ze dragen bij aan een literair spel door telkens op Ovidius en op elkaar te variëren. Zo ontstaan er complete fictieve correspondenties. Maar het verzinsel zit nu eenmaal ingebakken in het genre, waaraan ook Vondel en Hooft zich hebben gewaagd. Wat de 'brievenschrijvers' met veel stilistische bravoure proberen te bereiken, is bij voorbaat vergeefs – de droeve afloop van hun le-

ven als koningin, prinses of staatsvrouw is bekend. Eén van de opvallendste resultaten van het onderzoek is dat de heldinnenbrief niet uit bewondering voor de klassieken is ontstaan, maar uit verzet. Men vond Ovidius veel te hartstochtelijk. Dat strookte helemaal niet met de morele opvattingen die men in die eeuwen in de Nederlanden had. Olga van Marion is werkzaam aan de Universiteit Leiden en de Universiteit van Amsterdam.

Olga van Marion: *Heldinnenbrieven*. Vantilt: Nijmegen, 2005. ISBN 90-77503-41-2. Prijs • 24,90.

Pelgrimsreis

De veertiende-eeuwse allegorische trilogie *Pèlerinage de vie humaine – Pèlerinage de l'âme – Pèlerinage de Jhesus-Christ* van de cisterciënzermonnik Guillaume de Digulleville is in diverse talen vertaald, in z'n geheel en gedeeltelijk. Het eerste deel vormt een beschouwing over het menselijk leven als pelgrimsreis naar het hemels Jeruzalem. Op zijn weg wordt de mens verlost en aangevallen door diverse zonden, maar uiteindelijk bereikt hij zijn doel door een deugdzaam en berouwvol leven. In het Middelnederlands zijn getuigen van vertalingen van de *Pèlerinage de vie humaine* bewaard gebleven in drie volledig overgeleverde handschriften en een incunabel uit 1486. *Die pelgrimage vander menscheliker creaturen* bestudeert de wijze van vertalen en be-

werken van de Oudfranse tekst, de relatie tussen tekst en beeld in handschriften en druk en bevat een kritische editie van het meest uitgebreide van de drie overgeleverde handschriften. Ingrid Biesheuvel werkt momenteel aan de Universiteit van Utrecht.

Ingrid Biesheuvel: *Die pelgrimage vander menscheliker creaturen*. Een studie naar overlevering en vertaal- en bewerkingstechniek van de Middelnederlandse vertalingen van de *Pèlerinage de vie humain* (1330-1331) van Guillaume de Digulleville met een kritische editie van handschrift Utrecht, Museum Catharijneconvent bnh93. Nijmegen: Verloren, 2005. ISBN 90-6550-876-7. Prijs • 49,-

Kloeke als leermeester

Ik ben in 1951 met de studie Nederlands in Leiden begonnen. Kloeke, Gesinus Gerhardus Kloeke, was toen de hoogleraar taalkunde. Hij bleef dat nog tot 1956. Kloeke was een vermaard taalgeograaf, die zich bij voorkeur bezighield met de verspreiding van taalverschijnselen in het geografische vlak. Zijn beroemdste boek is *De Hollandsche expansie* uit 1927. Dat boek gaat over de verspreiding van *muis*, *muus* en *moes* over het taalgebied.

In de inleiding zet hij zijn ideeën over taalverandering uiteen: taalverandering is voor een belangrijk deel een kwestie van overname (ontlening) waarbij de richting door prestige (status) wordt bepaald. Ze gaat sociaal gezien van boven naar beneden.

Stemporetten

Wat heb ik van Kloeke geleerd? Om te beginnen heel veel over het vak. Ik volgde bij hem colleges in taalkundige tekstinterpretatie: Middelnederlands en 17e-eeuws. Verder had Kloeke een zogeheten capita selecta-college. In het eerste jaar ging dat over taalgeografie, in het tweede over fonetiek. Bij laatstgenoemd college moesten we allemaal één voor één naar het Academisch Ziekenhuis, naar het fonetisch laboratorium van Prof.dr. H. Mol, om een stemporet van onszelf te laten maken. Daarvoor werd gebruikgemaakt van de bandrecorder die toen nog een betrekkelijk nieuw instrument was. Op de colleges werden de portretten kritisch beluisterd: wat viel ons op aan de uitspraak? Na het kandidaatsexamen moesten we nog een college bijwonen waarop scripties werden besproken of waarop de hoogleraar een eigen onderwerp behandelde.

Ik leerde dus van Kloeke veel over Middelnederlands en 17e-eeuws en over dialectologie en taalgeografie. Ook over historische taalkunde heb ik veel geleerd, vooral uit het beroemde (en moeilijke) handboek van Schönfeld dat je grondig moest bestuderen. Over al die vakken werd je op het tentamen duchtig aan de tand gevoeld. Wat in feite ontbrak, was de moderne grammatica. Daarover hoefde ik slechts één vraag te beantwoorden: "Geeft U eens een voorbeeld van een predicatieve genitief". Mijn antwoord was "hij was des duivels", en daarmee was ik voor dit onderdeel geslaagd. Althans in mijn herinnering. Het is bekend dat herinneringen door de tijd vervormd raken; misschien hield het betreffende onderdeel dus

meer in dan mij bijgebleven is. Maar mijn herinnering lijkt wel een symbolische betekenis te hebben: de moderne taalkunde hield inderdaad niet veel in. We moesten ze in de eerste plaats bestuderen uit de *Nederlandse Spraakkunst* van De Vooy's die voor een groot deel in feite historisch is.

Taalverandering

Dit wat betreft de vakkennis. Ook in theoretisch opzicht heb ik veel aan Kloeke te danken. Ik beschouw mezelf in dat opzicht nog altijd als een Kloekiaan, in die zin dat ik aan prestige een belangrijke rol in taalveranderingsprocessen toeken. Alleen dank ik aan William Labov een meer genuanceerde kijk op prestige. Er is niet alleen het *open prestige* van de hogere klassen met hun gestandaardiseerd taalgebruik, er is ook het *covert prestige* van de lagere klassen. Ook bij veranderingen onder in de maatschappij spelen pioniers en trendsetters hun rol. Bij Kloeke gaat taalverandering 'top down'; ik denk dat ze ook en misschien wel meestal 'bottom up' gaat. De hogere klassen gaan dan op een gegeven moment overstag of er ontstaat een stabiele vorm van taalvariatie.

Maar misschien is er nog een diepere invloed van Kloeke te noemen. Ik doel op zijn levendige interesse in wat hij behandelde. Van een college 17e-eeuws herinner ik me zijn enthousiasme over de woordgroep *Kerck- en straat-maare (mishandelingen)* 'in de kerk en op straat besproken (zonden)' in de inleiding van Bredero's *Spaanschen Brabander*. Ty-

pisch 'kloekiaans': die bijna geamuseerde belangstelling voor taaldetails. Taal is interessant. Is er iets beters te bedenken wat je van een leermeester kunt leren?

Cor van Bree

NIJNTJE EN DE MEVROUW

Zeg Nijn, zei vader op een dag
Ik heb een goed idee
Ik zal vandaag naar kantoor gaan
Wil jij soms met mij mee

Mee naar kantoor, riep Nijntje uit
Hoi-hoi dat vind ik fijn
Maar dat is toch heel ver weg
Gaan wij dan met de trein

Zo ver is dat niet Nijn,
We kunnen lopen gaan
Nijntje pakte haar rode jas
Vader zei: loop achter mij maar aan

Ze kwamen bij een groot gebouw
Vader zei: hier is het Nijn
Nijntje keek haar ogen uit,
Ze waren op een groot terrein

Nijntje zag een grote deur
Vader hield hem open
Nijntje stond stil en vader zei:
Kom Nijn, je kunt nu lopen

We gaan naar boven met de lift
Zei vader Pluis
Nijntje was heel blij
Een lift had ze niet thuis!

In de lift stond een meneer
Hij had een hoedje op
Hij zei : dag vader Pluis,
Dag Nijn druk jij maar op de knop

Toen hoorde Nijn een gek geluid
Het kwam vanuit de hal
Het was een mevrouw die een liedje zong
En Nijntje dacht: wat mal

De mevrouw kwam in de kleine lift
Ze zong een heel mooi lied
Nijntje wilde wel mee-zingen
Maar Nijntje kende het liedje niet

De mevrouw sloeg toen heel snel
Haar armen om de meneer
Het duurde maar heel even
Toen ging ze de lift uit weer

Nijntje wist niet wat ze zag
De mevrouw was alweer weg
Ze was alweer naar buiten toe
En Nijn dacht: wat een pech

Nijntje zag nog net hoe de mevrouw
Pardoes in het water liep
Vader Pluis schrok erg
"Help help" was wat hij riep

Vader Pluis rende naar de waterkant
En sprong ook in de rivier
Om de mevrouw te redden
Om de kou gaf hij geen zier

Bedankt bedankt: zei de mevrouw
Bedankt lieve vader Pluis
Gelukkig ben ik weer op de kant
En kan ik snel naar huis

De mevrouw ging toen maar vlug
Naar haar huis op weg
Het is me wat, zei vader Pluis
Zo vrolijk, en zo veel pech

Zo gingen vader Pluis en Nijn
Weer terug naar moeder toe
Ze liepen heel snel langs de laan
En Nijntje zei : poe-poe

Toen ging vader Pluis in bad
Want overal zat kroos
Wat heb je nu toch weer gedaan
Zei moeder een beetje boos

Toen vertelden vader en Nijn
Snel het avontuur
Moeder snapte het toen wel
Vader ging zitten bij het vuur

Toen ging kleine Nijn naar bed
Het was het dagje wel
Maar die zingende mevrouw
Die vergeet Nijntje niet snel

Caryn 't Hart

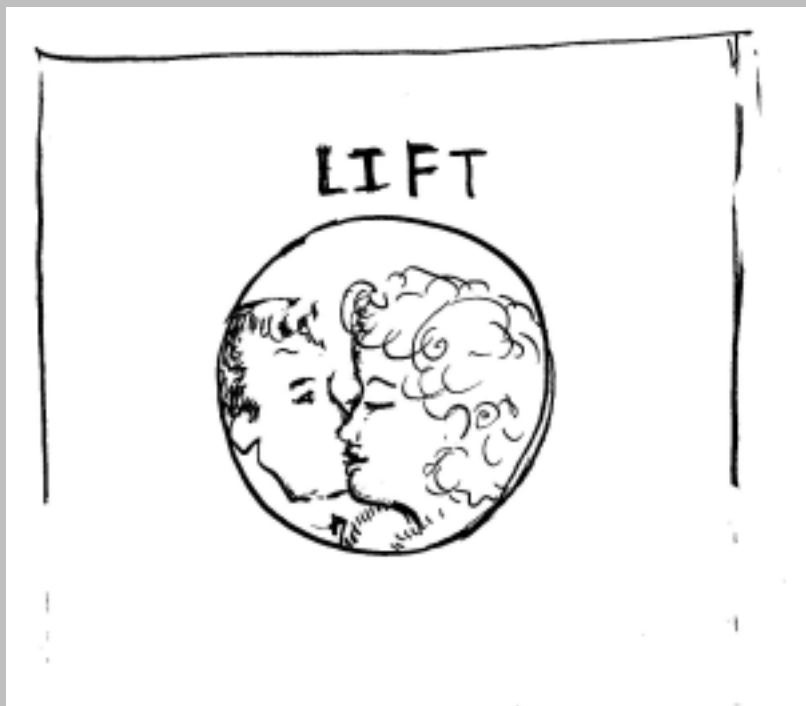
HUBERT LAMPO: EEN VIS VOOR HUBERT

Voordat hij vanuit zijn eigen gang tegen het dak van het gebouw de lift in stapte, had hij haar al zien staan tussen de andere studenten in de universiteitshal beneden. Hij had drie etages om zijn tekst voor te bereiden. Het lukt niet. Het kan niets worden tussen ons. Ik heb het te druk. We kunnen beter nu stoppen... De tweede etage kwam langszoeven en terwijl een dikke zoetige lucht (gebakken kibbeling?) de ruimte vulde, herinnerde hij zich vanochtend de trap te hebben genomen omdat de lift 'deze gehele week buiten bedrijf' zou zijn.

Op de eerste etage stopte de lift. De schuifdeuren openden zich en hij werd tegen de achterwand van de kleine ruimte geblazen door een volumineus gezang. De vrouw die de aria tegen hem aan gilte stortte zich nu zelf op hem, waarna alles om hem heen vrouw werd. De lucht van gebakken kibbeling werd dikker en hij begon ervan te eten. Zijn hele lichaam vulde zich met vis en weldaad en het enige wat hij nog kon denken was 'ik ben thuis'. De deuren gingen open, de vrouw perste zich naar buiten. Ze mompelde 'sorry, dit had ik al veel eerder moeten doen' en schoot door een lege, stille universiteitshal naar buiten, recht de singel in. Was dat een schubbenstaart?

Toen de lift nogmaals in de hal aankwam, stonden studenten rustig te praten bij de koffieautomaat. Zijn vriendin, zijn vrouw voor altijd, wachtte op hem bij de trap.

Jasper de Roos

JAN WOLKERS

Op de vierde verdieping stapte Mariët de lift in. Ze zong iets onverstaanbaars en leek, met haar dofbruine haar, nauwsluitende bloes en keurige lakschoenen, niet erg interessant. Maar op een feestje in mijn eerste jaar had ze me bewezen dat ze alles behalve saai was. Na een paar glazen strompelden we de garderobe in, waar ze veranderde in een wulps dier dat niets liever wilde dan dat ik haar rokje omhoog duwde, haar broekje opzij schoof en haar vasttak aan mijn opgezwollen lid. Dat gretig mijn broek open knoopte en behendig te werk ging. Dat zachtjes beet in mijn schouder toen ze klaarkwam tussen de jassen van de losgeslagen hongerige eerstejaars. Toen we elkaar de volgende week weer zagen, deed ze alsof er niets gebeurd was. Alsof ze niet in mijn oor gehijgd had dat ze nog nooit zo lekker gevingerd was. En sindsdien groeten we elkaar alleen. In de lift stond blijkbaar een nieuw vriendje van haar, want ze gooide haar armen om hem heen, zodat ze met haar handtasje mij een tik tegen mijn achterhoofd gaf, verontschuldigde zich ongemeend en fluisterde uitgebreid liefkozende woorden in zijn oor.

Ik keek haar na toen ze de singel op wandelde die verlicht werd door de net ontluikende lentezon. Terwijl haar vlezige achterwerk heen en weer schoof onder de dunne stof van het geblomde rokje, verdween zij op haar mollige winterbenen de hoek om. En ik moest denken aan vorige zomer.

Emma Jansen

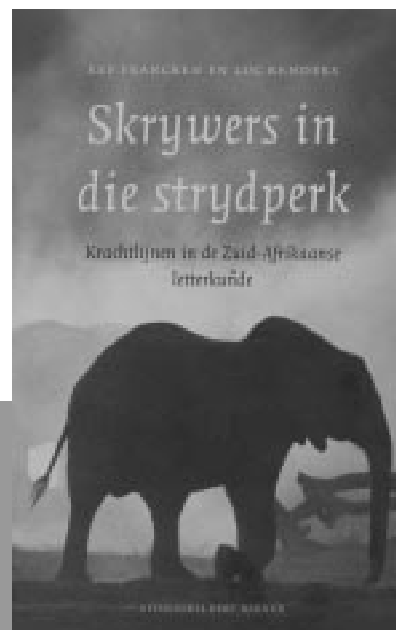
Skrywers in die strydperk

Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns heeft de Elisabeth Eybersbeurs 2005 toegekend aan Eep Francken en Luc Renders (Limburgs Universitair Centrum in Diepenbeek, België) voor hun boek *Skrywers in die strydperk*. Met de beurs kunnen de auteurs onderzoek doen in Zuid-Afrika.

De Zuid-Afrikaanse literatuur is hecht verweven met de maatschappij waarin ze is ontstaan. Dit geldt met name voor de Zuid-Afrikaanse auteurs in het laatste kwart van de twintigste eeuw: door hun werk hebben zij in aanzienlijke mate bijgedragen aan een mentaliteitswijziging die de overgang naar zwart bestuur mogelijk maakte. Ze traden op als het geweten van hun volk en wierpen zich volop in de strijd tegen de apartheid. Het maakte hen niet meteen geliefd, maar men kon ook niet om hen heen.

Van de Zuid-Afrikaanse literatuur gaat een sterk maatschappelijk engagement uit. Ze pleit, bezweert, klaagt aan, ondermijnt en confronteert. Ze weerspiegelt daarmee het moeizame maar boeiende transformatieproces in Zuid-Afrika. *Skrywers in die strydperk* is de eerste Nederlandse gids voor deze indrukwekkende en boeiende Zuid-Afrikaanse literatuur.

Eep Francken en Luc Renders: *Skrywers in die strydperk, Krachtlijnen in de Zuid-Afrikaanse letterkunde*. Amsterdam: Bert Bakker, 2005. ISBN 90 351 2692. Prijs • 19,95

DE OUDE DAME

De wetenschappend humanist uit ver verleden tijden,
(het gaat hier over een persoon vierhonderd jaar geleden
die reisde tussen Brabantse en Zuid-Hollandse steden,
was professor filoloog in 't studentenstadje Leiden.

En vandaag de dag is de stad Leiden heel tevreden
met de man van wie de naam door ied'reen wordt gekend,
want het gebouw der letteren staat sinds vorig jaar bekend
onder de naam *Lipsius*. 't Woord LAK wordt nu vermeden.

In dit machtige gebouw loopt jong en oud talent,
die wat op wil steken van de talen hier op aard.
Zacht zingend hoorde ik daar een dame, (lichtelijk bejaard),
het was een prachtige mevrouw, wellicht ietwat dement.

Dat bleek wel toen zij in de lift een jongen met een staart
een flinke knuffel gaf, ja, ze hing echt om zijn nek.
Hij had verbaasd gereageerd: 'Dit oude wijf is gek!'
Duwde haar toen van zich af en keek haar aan, ontwaard.

'Excuses toch, oh jonge heer,' sprak de oude dame sec,
'ik dacht dat u mijn dochter was, een dame van weleer,
uw staartje deed me aan haar denken. Sorry nog meneer.'
Hij aanvaardde de excuses en maakte een eind aan het gesprek.

Luid zingend liep zij uit de lift, wat ging ze toch tekeer
Van 'do-re-mi-fa-sol-la-ti', 'de straten op de lanen in',
'Kom mee naar buiten allemaal' en ze liep zo de singel in.
Zacht zingend zo ging zij ten onder, in de Utrechtse Veer.

Willem Bisseling

Mededeling:

De Landelijke Vereniging van Neerlandici (LVVN) biedt alle leden van alumniverenigingen voor neerlandici een korting aan op het lidmaatschap van de LVVN. Leden van Siegenbeek kunnen voor de gereduceerde prijs van • 15,- lid worden van de LVVN en ontvangen daarvoor onder meer vier maal per jaar het tijdschrift *vakTaal*.

Meer informatie en aanmelden:
LVVN
Postbus 11398
1001 GJ Amsterdam
e-mail: info@lvvn.nl
<http://www.lvvn.nl>

Vader en zoon

Bij het schilderij *Verloren zoon* van Sam Drukker

Was jij het die me wekte, of mijn droom?
– neem me niet kwalijk, ik lag bloot in bed –
je stond met koffers aan je beide armen
om te vertrekken met gebogen hoofd.
Of kwam een zwerver thuis? Ik weet dat nooit.
Maar nu je daar zo staat, om te ontsnappen
of weergekeerd doordat een schuld je dreef,
blijf even hier, luister naar wat ik zeg:
ik heb je liefgehad, in alles wat
ik voor jou wilde, hoopte, deed, was ik
om jou verloren in mijn visioenen
van jouw toekomst, liet ik je in de steek.
Mijn schuld, je weet niet hoe ik op je lijk.
Want toen ik wakker werd, me afvroeg kwam
je, ga je – let even niet op dat ik huiver,
het is verrekte koud hier zonder kleren –,
schoot door me heen: dit is waarvoor ik steeds
bang ben geweest, dit eindelijk ontwaken
uit, ja, ik noem het nu een lange slaap
van welgemeende overtuigingen
waarmee ik leven kon. Maar ook kan sterven?
Jij was het die me wekte, jij mijn droom
van overleving in een door jouw lichaam,
wel anders, maar toch voortgeleefd bestaan.
Jij zocht dat hiervandaan, je vond jezelf
gevangen in verwachting en, gedwongen
te kiezen, evenzeer gekooïd als ik.
Hef alsjeblieft je hoofd, zie mij hier aan.
Waar je rondhing hoef ik echt niet te weten,
noch wat je, ben ik uit de tijd, zult doen.
Je zou me in je armen kunnen nemen
zoals ik jou, een kind. Ons weerzien vier.
Denk niet dat ik het beste kalf ga slachten.
Want nu je weerkwam ben je pas goed weg.

C.O. Jellema (1936-2003)

Uit: *Stemtest*. Amsterdam, 2003.